

MALEBRANCHE'IN DAVID HUME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ZORUNLU BAĞLANTI TASARIMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Nurten ÖZTANRIKULU ÖZEL*

THE INFLUENCE OF MALEBRANCHE ON DAVID HUME: A RESEARCH STUDY ON THE IDEA OF NECESSARY CONNECTION

Abstract

David Hume is usually considered and interpreted in the empiricist tradition. When his philosophy is considered as a whole, it is impossible to say that he is not an empiricist; but both his references and contradictory tradition by which he creates himself indicate substantial influence on his philosophy. The philosophy of Malebranche is one of those. This study aims to investigate whether Malebranche, who is a rationalist philosopher, has an influence on Hume's philosophy or not, and if so, in what aspects does he have an influence? In this way, it will be revealed what kind of deficiencies it causes trying to understand Hume only in the empiricist tradition.

Key Words: Malebranche, Hume, Causality, Necessary Connection, Occasionalism.

Özet

David Hume, genellikle empirist bir gelenek içinde ele alınmakta ve yorumlanmaktadır. Felsefesinin bütünü göz önünde bulundurulduğunda bunun aksini söylemek mümkün değildir; ancak gerek kendi referansları gerekse kendini var ettiği karşıt gelenek onun felsefesi üzerinde azımsanmayacak bir

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Arş. Gör., nurtenoztanrikulu@gmail.com.

etkinin varlığını göstermektedir. Bunlardan biri de Malebranche felsefesidir. Bu çalışma rasyonalist bir filozof olan Malebranche'in Hume üzerinde etkili olup olmadığını, eğer etkili olmuşsa hangi bakımlardan etkili olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece Hume'un sadece empirik gelenek içinde anlaşılmaya çalışılmasının ne gibi eksiklikler taşıyacağı ortaya çıkmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Malebranche, Hume, nedensellik, zorunlu bağlantı, occasionalism.

GİRİŞ

Malebranche (1638-1715), Hume'un kendi düşüncelerini geliştirmesinde etkili olmuş önemli bir filozoftur. Hume eserlerinin birkaç yerinde doğrudan Malebranche'a gönderme yaparak onunla ilişki kurmakta ve kendi felsefesinin ayırt edici yanını ortaya koymaktadır. Bunun en iyi örneği 26 Ağustos 1737'de arkadaşı Michael Ramsay'e yazdığı bir mektupta görülmektedir. Mektupta Hume, arkadaşına *Treatise*'in el yazmasını okumadan önce Malebranche'in *De la Recherche de la Vérité* (*The Search After Truth* ya da *Hakikatin Araştırılması*) adlı eserini okumasını tavsiye etmektedir.* Bu tavsiye başlangıçta şaşkıncı bulunabilir; çünkü *Treatise* empirik bir felsefenin ürünüken; *De la Recherche de la Vérité*, Descartesçi anlamda rasyonalist kaygılar taşımaktadır. İlk bakışta aralarında sadece bir karşıtlık ya da farklılık ilişkisi olduğu düşünülebilir; ancak Hume'un Ramsay'e önerisi dikkate alındığında ve *Treatise* yeniden okunduğunda, aralarındaki ilişkinin sadece karşıtlık ve farklılık olmadığı görülebilmektedir.

James, Malebranche'in Hume üzerindeki etkisinin Hume'un Ramsay'e yazdığından daha fazla olduğunu düşünmektedir. Ona göre özellikle de Hume'un tutkularla ilgili düşünceleri *De la Recherche de la Vérité*'nin bir yansımasıdır. Amaçları ve bakış açıları farklı olsa da ikisi de tutkuları, zihnin bilimsel bir açıklaması içinde konumlandırmak istemiş ve tüm bilimlerin en önemlisi olan insan (doğası) biliminin en temel konusunun tutkular olduğunu ileri sürmüştür.¹ Passmore ise Hume'un, *Treatise*'in özellikle birinci kitabını Malebranche'a

* Hume Malebranche dışında Descartes, Spinoza, Bayle ve Berkeley'in de seçme eserlerinin okunmasını tavsiye etmektedir. Hume bu kitapları kendi akıl yürütmesinin metafizik kısmının daha kolay anlaşılması için önermektedir. Bkz. E. C. Mossner, *The Life of David Hume*, (New York: Oxford, 1980), 104.

1 Susan James, "Sympathy and Comparison: Two Principles of Human Nature", *Impressions of Hume*, Ed. Marina Frasca-Spada, P. J. E. Kail, (New York: Oxford University Press, 2005), 107. Burada Malebranche'in insan bilimi ve

borçlu olduğunu iddia etmektedir.² *Treatise*'in birinci kitabı Hume'un felsefesinin dayanak noktasını ve epistemik çerçevesini oluşturmaktadır. Bu durumda eğer Passmore haklıysa Malebranche'in Hume felsefesi üzerinde daha büyük bir etkisi olduğundan söz etmek uygun gibi görünmektedir.

Doxsee, Malebranche'in öngördüğü ve Hume'un geliştirdiği üç ortak alandan söz etmektedir. Bunlar *nedensellik analizi*, *kendi'nin bilinebilirliğinin negatif açıklaması* ve *doğal yargılar doktrini*'dir.³ Bunlardan Malebranche'in kendi (*self*) ve doğal yargılar hakkındaki görüşlerinin etkisi, Hume felsefesi içinde örtük bir şekilde yer almaktadır; nedensellik konusundaki görüşleri ise daha belirgin bir şekilde görülebilmektedir. Öyle ki Buckle'a göre nedensellik konusunda Malebranche'in Hume üzerindeki etkisi o kadar açıktır ki şayet Hume modern bir düşünür olmasaydı intihal suçlamasından kaçamazdı.⁴ Bu etki yani Malebranche'in nedensellik konusundaki etkisi, Hume'un bizzat Malebranche'in adını andığı yerlerde ve Kartezyen grup için yaptığı göndermelerde açıkça görülebilmektedir. Bu çalışmada Malebranche'in Hume üzerindeki etkisi, Hume'un doğrudan referans verdiği *zorunlu bağlantı* konusu çerçevesinde ele alınacaktır. Malebranche'in Hume üzerindeki etkisinin görülür olabilmesi için de öncelikle Hume'un neden-sonuç ilişkisi ve zorunlu bağlantının nasıl ele alındığı serimlenecektir. Böylece nedensellik düşüncesindeki zorunlu bağlantı tasarımı söz konusu olduğunda Malebranche'in Hume'un selefi olduğu olup olmadığı ortaya koyulmuş olacaktır.

1. Malebranche'in Hume Üzerindeki Etkisi

Hume'un bütün eserleri incelediğinde Malebranche'a doğrudan referans verdiği konunun zorunlu bağlantı tasarımı hakkında olduğu görülmektedir. Nitekim Hume Malebranche'i *İnsan Doğası Üzerine Bir Araştırma (İDÜBA)* adlı eserinin "*Zorunlu Bağlantı İdeası Üzerine*" adlı bölümünde bir kere; "*Ruhun Özdeksel Olmaması*" adlı bölümde bir kere; *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma (İAYÜS)* adlı eserinin "*Felsefenin Farklı Türleri*" adlı bölümde

Hume'un insan doğası biliminden aynı şeyi anlamadıklarını belirtmek gerekir. Malebranche'a göre insan bilimi kendi özünü bilmenin bilimidir ve aynı zamanda kendi zayıflığı ve acizliğinin farkına varmanın bilimidir. Bkz. Nicolas Malebranche, *The Search After Truth*, Ed. Thomas M. Lennon, Paul J. Olscamp, (New York: Cambridge University Press, 1997), 291. Hume için ise insan doğası bilimi *Treatise*'in *Giriş*'inde belirttiği gibi, insanın güçleri ve yetilerini ortaya koyacak; insan zihninin sınırlarını göstererek akli oturduğu tahttan indirecek empirik bir bilimdir. Malebranche'la ortak noktaları bu bilimin insan zihninin yetilerini göstermeyi amaçlamasıdır.

2 John A. Passmore, *Hume's Intentions*, (London: Cambridge University Press, 1952), 86.

3 Carl Whitman Doxsee, "Hume's Relation to Malebranche", *The Philosophical Review*, cilt 25, no 5 (1916): 692.

4 Stephen Buckle, *Hume's Enlightenment Tract: The Unity and Purpose of and Enquiry Concerning Human Understanding*, (New York: Oxford University Press, 2001), 191.

bir kere ve “Zorunlu Bağlantı İdeası” bölümün dipnotunda bir kere; *Doğal Din Üstüne Söyleşiler* adlı eserinin ikinci ayırımında bir kere ismen anmaktadır. Bununla birlikte Malebranche’ı Kartezyenler* ve Occasionalist’ler grubu içinde de ele almaktadır. Tüm bu doğrudan göndermeler göz önünde bulundurulduğunda Malebranche’in Hume üzerindeki etkisi iki başlık altında incelenebilir. Bunlar “Bir İlişki Olarak Neden-Sonuç” ve “Zorunlu Bağlantı Tasarımı”dır. Bu iki bölümde Hume’un Malebranche’tan hangi bakımlardan etkilendiği ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Ancak şunu daha baştan belirtmek gerekir ki bu etkilene, bir kabullenme değildir. Bu sebeple çalışmada Hume’un, Malebranche’i ve occasionalist’leri eleştirdiği “Hume’un Occasionalism Eleştirisi” adlı bir bölüme de yer verilecektir.

1.1. Bir İlişki Olarak Neden-Sonuç

Nedensellik düşüncesindeki zorunlu bağlantı tasarımından yola çıkarak Malebranche’in Hume üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, Malebranche ve Hume arasındaki büyük benzerlik dikkat çekmektedir. Bu benzerlik iki filozofun da zihnin işleyişini ilişkilerle açıklıyor olmasıdır. Bu konu Hume’un Malebranche ile ilgili referansları arasında yer almaz; ancak zorunluluk tasarımı için nedensellik tasarımı; nedensellik tasarımı için de neden-sonuç ilişkisinin gerekliliği, zihnin ilişkisel işleyişi üzerinde odaklanmayı kaçınılmaz kılmıştır. Bu nedenle öncelikle Malebranche ve Hume’un zihnin işleyişini nasıl açıkladıkları; daha sonra da bu filozoflara göre neden-sonuç ilişkisinin nasıl bir ilişki olduğu ele alınacaktır.

Hakikatin bilinebilirliğini düşünen Malebranche için hakikati araştırmak aynı zamanda hakikatin bilgisini araştırmaktır. “Hakikatler sadece ilişkilerdir ve hakikatlerin bilgisi ilişkilerin bilgisidir.”⁵ Zihnin tüm çabası bu ilişkileri keşfetmektir; çünkü hakikat bu ilişkilerin ta kendisidir.

Malebranche’a göre üç türlü hakikat ya da ilişki vardır. Birincisi *idealar arasında olanlar*; ikincisi *şeyler ve onların ideası arasında olanlar*; üçüncüsü ise sadece *şeyler arasında olan* ilişkilerdir. ‘2 kere 2, 4 eder’ önermesi, idealar

* Malebranche hakikati araştırmak, hakikatin bilgisine ulaşmak amacıyla yola çıkmış ve yol arkadaşı olarak da Descartes’i seçmiştir. Descartes, Malebranche felsefesinde birinci dereceden etkili olmuş bir filozoftur. Öyle ki Malebranche, Descartes’in felsefesinin ilkelerinin kanıtlamaya ihtiyacı olmadığını düşünse bile eserlerinin birçok bölümde onu yeniden kanıtlamaya girişmiştir. Bu nedenle Malebranche Kartezyen bir filozof olarak kabul edilmektedir; nitekim Hume da Malebranche’i Kartezyen grup içinde anmaktadır. Bkz. David Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, çev: Oruç Aruoba, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 61, (1976/ dipnot: “[...] Malebranche ve öbür Kartezyenler [...]”

5 Malebranche, *The Search After Truth*, 433.

arasındaki bir ilişki; 'Güneş vardır' önermesi, şey ve onun ideası arasındaki bir ilişki; 'Dünya Ay'dan daha büyüktür' önermesi ise şeyler arasındaki bir ilişkidir. Bu üç türlü ilişki arasından *idea ilişkileri* ezeli ve değişmezdir. Şeyler arasındaki ve şeylerle ideaları arasındaki bütün ilişkiler ya da hakikatler değişebilirken; idealar arasındaki ilişkiler ve hakikat değişmezdir.⁶ Değişebilir ilişkiler olumsal nitelikte olup idealar arasındaki ilişkilere karşın yanılabilir bir özellik taşımaktadırlar. Bu noktada Malebranche'in zorunlu (*necessary*) hakikati, olumsal (*contingent*) hakikatten ayırdığını belirtmek gerekmektedir. Zorunlu hakikatler doğaları bakımından değişmez olan ve Tanrı'nın iradesi tarafından belirlenmiş hakikatlerdir; insanların değişen iradelerine dayanan hakikatler ise olumsal hakikatlerdir.⁷ Başka bir deyişle *idea ilişkileri* zorunlu ve Tanrı'nın iradesi tarafından belirlenmiş hakikat; diğer iki ilişki ise olumsal yani değişebilir hakikatlerdir.

Nedenselliğin Malebranche'ta nasıl bir ilişki olduğunu onun occasionalism'i-ne vize veren doğal neden ve hakiki neden ayrımıyla açıklamak yerinde olacaktır. Malebranche doğal neden (ikincil neden, ara-neden) ve hakiki nedeni birbirinden ayırmıştır. Bu, bir anlamda hakikatin zorunlu ve olumsal ayırımına karşılık gelmektedir. Hakiki neden Tanrı'nın iradesi tarafından belirlenmiş bir ilişkidir. Hakiki nedensellikte her şeyin *kuvveti* ya da doğası Tanrı'nın iradesidir. Doğal nedenler ise hakiki neden değil; sadece ara-nedenler (*occasional causes*)dir.⁸ Doğal nedenleri ara-neden yapan şey etkililikten yoksun olmalarıdır. Bu noktada Malebranche'in Hume'u da etkileyecek olan, nedensellikte aranan, *etkililik* kavramı ortaya çıkmaktadır; ancak bu konu bir sonraki bölümde ele alınacağından şimdilik ertelenecektir.

Malebranche'in zorunlu ve olumsal ayırımı Hume'un *idea ilişkileri* (*relation of ideas*) ve olgu sorunları (*matters of fact*) ayırımını hatırlatmaktadır. Nitekim Hume'un bu ayırımında da değişmezlik ve olumsallık ayırıcı nitelik oluşturmaktadır. Şüphesiz bu ayırımın da arkasında ilişkiler vardır; çünkü Hume da bütün epistemolojik tespitlerini zihnin işleyişini sağlayan ilişkiler üzerine kurmaktadır. İnsan aklının ve soruşturmasının bütün objelerini *idea ilişkileri* ve olgu sorunları olarak iki gruba ayırırken dayanak noktası, zihnin işlemlerinin ilişkileridir.

Hume'a göre göre zihin doğal ilişki ve felsefi ilişki olmak üzere iki türlü ilişki ile işlem yapmaktadır. Bir *idea*, bir başka *ideaya* doğal olarak gidiyorsa doğal

6 A.g.e., 433-434.

7 A.g.e., 15.

8 A.g.e., 448.

ilişki; iki ideanın karşılaştırmasını yapmaya olanak sağlıyorsa felsefi ilişkidir. Doğal ilişkide idealar, şeyler birbirlerine benzediklerinde, birbirlerine bitişik olduklarında ya da nedensel olarak birbirleriyle ilişkili olduklarında imgelem tarafından üretilir. İmgelemde bu üretimi sağlayan ise çağrışım ilkesidir (*the association of ideas*). Bir ideanın *benzerlik*, *bitişiklik* ve *neden-sonuç* yoluyla başka bir ideayı, doğal olarak, zihne çağırması doğal ilişkidir. Felsefi ilişki ise *benzerlik*, *özdeşlik*, *zaman ve mekan ilişkileri*, *nicelik ya da sayıda oran*, *nitelik derecesi*, *karşıtlık*, *neden-sonuç* ilişkileriyle çağrışım gibi bir ilke *olmaksızın* iki ideayı karşılaştırma ilişkisidir.⁹ Benzerlik ve neden-sonuç ilişkisi, ortaya çıkışları farklı olsa da, hem doğal hem de felsefi ilişkinin bağlantıları arasında yer almaktadır.

Doğal ve felsefi ilişkideki neden-sonuç ilişkisi, iki ideanın karşılaştırılması ya da birinin diğerini çağrıştırmayı sebebiyle birbirinden ayırt edilebilmektedir. Hume doğal ilişkide neden-sonuç bağlantısını şöyle tanımlamaktadır: “Bir NEDEN bir başka nesneden önce gelen ve bir başka nesneye bitişik bir nesnedir ve o nesneye öyle bir şekilde birleşmiştir ki birinin tasarımı zihni ötekinin tasarımını oluşturmaya ve birinin izlenimi ötekinin daha canlı bir tasarımını oluşturmaya belirler.”¹⁰

İmgelem benzer nesnelere arasında bitişiklik ve ardışıklık ilişkisi algıladığında bunlar arasında bir çağrışım kurar; sürekli birlikteliğin etkisiyle bir nesnenin tasarımından ona her zaman eşlik eden tasarıma ya da izlenimden daha canlı bir tasarıma alışkanlık yoluyla geçer. Bu geçiş neden-sonuç ilişkisinin doğal olarak, duyulara doğrudan sunulanın ötesine geçebildiğini göstermektedir. Neden-sonuç ilişkisi “Nesnelerin, bizi bellek ve duyularımızın dolaysız izlenimlerimizin ötesine götürebilen biricik bağlantısı veya ilişkisi(dir)...çünkü bu bir nesneden bir başka nesneye yapabileceğimiz çıkarsamayı dayandırabileceğimiz tek ilişkidir.”¹¹ Bellek ve duyuların ötesi derken izlenimlerin ya da bellek tasarımlarının olmadığı bir akıl yürütmeden söz edilmemektedir; aksine neden-sonuç ilişkisi bellek ve duyularımızın dolaysız bir algısı ile gördüğümüz ya da hatırladığımız bir nesneye varıncaya kadar sonuçlardan nedenlerin çıkarsamasıdır. Bu çıkarsama yani belleğe ve duyulara sunulan bir izlenimden nedensellik tasarımına geçişi sağlayan şey geçmiş deneyim ve onların sürekli birlikteliklerinin hatırlanmasıdır; çünkü neden-sonuç ilişkisi her zaman birbirine bağlı olan ve tüm geçmiş durumlarda ayrılmaz ve birlikte görülmüş

9 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev: Ergün Baylan, (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2009), 24-25.

10 *A.g.e.*, 123.

11 *A.g.e.*, 62.

durumların ilişkisidir. Kısacası doğal ilişkinin neden-sonuç bağıntısının belirleyici iki özelliği vardır; bunlardan biri “nesnelerin sürekli birliktelik(leri) sayesinde imgelemde bir birlik”¹² oluşturması, ikincisi ise çağrışım yoluyla oluşmasıdır. Felsefi ilişkideki neden-sonuç bağıntısı ise şöyle tanımlanmaktadır: “Bir NEDEN ‘bir başka nesneden önce gelen ve bir başka nesneye bitişik bir nesne’ olarak tanımlanabilir ve ‘bu durumda ikinciye benzeyen tüm nesnelere birinciye benzeyen nesnelere benzer öncelik ve bitişiklik ilişkileri içindedirler.”¹³

Felsefi ilişkide neden-sonuç bağıntısı, (benzerlik, bitişiklik, ardışıklık nedeniyle) *bir yere kadar* doğal bir ilişkidir; ancak üzerine akıl yürütebildiğimiz ya da kendisinden herhangi bir çıkarım yapabildiğimiz tasarımlar arasında birlik üretmeye başladığında felsefi ilişki, doğal ilişkiden ayrılmaktadır. Nitekim doğal ve felsefi ilişkideki neden-sonuç ilişkisi arasındaki fark “aynı nesne için farklı birer görüş sunmaları”dır.¹⁴ Felsefi ilişkideki neden-sonuç ilişkisi akıl yürütme ve karşılaştırmanın bir ilişkisiyken; doğal ilişkideki neden-sonuç ilişkisi çağrışımsal bir ilişkidir. Baier’e göre doğal ilişki olarak nedensellik tasarımı, felsefi bir ilişki olan nedensellik tasarımıyla öncülük etmektedir. Ancak nedensellik tasarımı üretmek konusunda doğal ilişki kadar felsefi ilişkinin de rolü vardır ve Hume’da nedenselliğin bu iki ilişkiye göre yapılan tanımları arasında karşılıklı bir dayanışma söz konusudur.¹⁵ Dolayısıyla felsefi ya da doğal ilişki açısından birbirini içermeyecek bir nedensellik kavramı tanımlamak oldukça zordur. Ancak yine de felsefi ilişkinin, doğal ilişkiyle yani zihnin çağrışımçı doğasıyla ilişkisi düşünüldüğünde, nedensellik tasarımının doğal ilişki olduğu iddia edilebilir. Bunun en önemli dayanağı ise nedensellik ideasını üreten ilişkilerdir.

1.2. Zorunlu Bağlantı Tasarımı

Nadler’e göre Hume’dan önce hiç kimse, Malebranche kadar neden-sonuç ilişkisiyle sistematik ve derin bir şekilde ilgilenmemiştir.¹⁶ İki filozofun konuya yaklaşımlarındaki ortaklık nedensellik ilişkisinde zorunlu bağlantıyı kabul etmeleri ve zorunlu bağlantı tasarımının kaynağının ne olduğu konusunda il-

12 A.g.e., 75.

13 A.g.e., 123.

14 A.g.e., 123.

15 Annette C. Baier, *A Progress of Sentiments Reflections on Hume’s Treatise*, (USA: Harvard University Press, 1991), 89.

16 Steven Nadler, *The Cambridge Companion to Malebranche*, Ed. Staven Nadler, (UK: Cambridge University Press, 2000), 113.

gilenmeleridir. Bu bölümde Malebranche'ın zorunlu bağlantı tasarımı hakkındaki görüşleri Hume'a etkisi çerçevesinde ele alınmaya çalışılacaktır.

Hume etkiyi nedene bağlayan ve birini öbürünün kaçınılmaz sonucu kılan¹⁷ zorunlu bağlantı ilişkisini, nedenselliğin bir ilişkisi olarak düşünür; ancak neden-sonuç ilişkisini tanımlarken, yukarıda gösterdiğimiz tanımlarda olduğu gibi, zorunlu bağlantıdan söz etmez. Tanımlarda *bitişiklik*, öncelik, *sürekli birliktelik* ilişkileri açıkça görülebilirken *zorunlu bağlantı* ilişkisi aynı açıklıkla görülemez. Bu durum zorunlu bağlantının, nedensellik için ikincil ya da önemsiz olduğu anlamına gelmez; aksine Hume İAYÜS'te zorunluluğu nedenselliğin gerekli bir parçası olarak tanımlar.* Dolayısıyla Hume için nedensellik, zorunluluk kavramını içermektedir. Onun araştırdığı ve Malebranche ile bağlantı kurulacak asıl konu da burada ortaya çıkmaktadır. Zorunlu bağlantı tasarımıımızın kaynağı nedir ya da Hume'un sorduğu şekliyle 'iki nesne zorunlu olarak birbirleriyle ilişkilendirilir, derken zorunluluk tasarımıımız ile neyi kastederiz?' sorularıdır. Bu sorular Hume için zorunlu bağlantı tasarımıımızın doğasını açıklamanın yani hangi izlenimlerden türediğini göstermenin olanağını taşımaktadır. Nitekim Hume'a göre tüm tasarımlar izlenimlerden türer yani izlenimi olmayan tasarım söz konusu olamaz. Bazen bir tasarım başka tasarımların birleşmesi yoluyla oluşsa da birleşen bu tasarımların da bir izleniminin olması gerekir. İzlenim bir mikroskop ya da optik gibi iş görerek belirsizlik içinde bulunan ideaları aydınlatır ve çok anlamlılığı ortadan kaldırır.¹⁸ O halde bir tasarımın kaynağı araştırılacaksa mutlaka mikroskobik bir incelemeden geçmelidir; başka bir deyişle karışık ve belirsiz gibi görünen zorunlu bağlantı tasarımıımızın kaynağındaki izlenim araştırılmalıdır.

Hume da Malebranche gibi kuvvetten, güçten yola çıkarak nedenin sonucu ortaya çıkarmasını sağlayan *etkililiğin* yani zorunlu bağlantı tasarımıımızın kaynağının araştırmasına koyulmuştur; çünkü Hume da Malebranche gibi bunlardan birinin açıklanmasının, diğerini de açıklayacağını düşünmektedir.**-

Tartışmayı kendine özgü bir şekilde yürüten Hume, Malebranche'ın izlediği yolu izlemiştir. Malebranche gibi kuvvet tasarımıımızın kaynağını araştırırken

17 David Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, çev: Oruç Aruoba, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1976), 52.

* Bkz. Hume, İAYÜS, 79.. "Zorunluluk benzer nesnelerin sürekli biraradılığından ya da anlama yetisinin bir objeden öbürüne yaptığı çıkarımdan meydana gelir."

18 A.g.e., 52.

** Bkz. Hume, İAYÜS, 56'da Hume kuvvet ve zorunlu bağlantı kelimelerinin eş anlamlı olduklarını düşünür. Malebranche ise, *The Search After Truth*, 450'de, zorunlu bağlantı ve kuvveti Tanrı'nın gücü ve iradesiyle açıklamaktadır.

önce nesnelere arasındaki ilişkilere; sonra da zihne ve zihnin bir kuvveti olarak düşünülen iradeye odaklanmıştır. İncelemeleri sonucunda iki filozof da *güç ve zorunluluğun, nesnelere ve zihinlerin iradelerinde bulunmadığını* savunmuşlardır; ancak bunu farklı şekillerde yapmışlardır. Hume bu tasarımların izlenimlerini araştırırken* Malebranche, hakikatte ilişkisi bağlamında ele almıştır.

Hume zorunlu bağlantı tasarımının hangi izlenimlere dayandığını göstermek için nesnelere ve ilişkilerin bilinen niteliklerini incelemektedir. Arama yaptığı iki yer vardır; birincisi dış nesnelere (*external objects*) izlenimleri; ikincisi ise kendi zihnimizin işlemleridir.¹⁹ Bu bir bakıma zorunlu bağlantı tasarımının kaynağının iç duyum ya da dış duyum olup olmadığını sorgulamak anlamına gelmektedir.

Hume öncelikle kuvvet ya da zorunlu bağlantı tasarımının kaynağını dış nesnelere izlenimlerinde arar. Bu izlenimler nesnenin ilk görünüşünde yani belirli, *tek bir neden-etki durumunda* algılananlardır. Hume'a göre dış nesnelere baktığımızda ve nedenlerin işlemlerini göz önünde bulundurduğumuzda zorunlu bağlantı gibi bir ilişki göremeyiz. Sadece birinin olgu olarak diğerinin arkasından geldiğini görürüz. Hareket eden bir bilyardo topu, hareketsiz bir bilyardo topuna çarptığında dış duylara görünen sadece birinin çarpmasını, ötekinin hareketinin izlemesidir. Zihin bu iki nesnenin arka arkaya algılanmasından başka bir izlenim taşımaz. Dolayısıyla madde duyulabilir nitelikleriyle herhangi bir kuvvet ya da enerji keşfettirmez. Aynı şekilde, bu niteliklerle arkasından etkisi denilebilecek herhangi bir şeyin geleceğini bize düşündürecek bir temel de sağlayamaz.²⁰ O halde zorunlu bağlantı tasarımı dış nesnelere izlenimlerinden yani nesnelere duyularımıza göründükleri *belirli tek durumlarındaki* işleyişlerinden türeyemez. Bu durumda geriye zorunlu bağlantı tasarımını üretenin zihnimizin işlemleri yani bir iç izlenimin kopyası olup olmadığı kalıyor; ancak bundan önce Hume'un bu düşüncesinin gelişmesinde Malebranche'in etkisini göstermeye çalışmak gerekmektedir. Nitekim Malebranche da zorunlu bağlantı tasarımı konusunda öncelikle cisimlerin ya da nesnelere *etkililik* tasarımını oluşturmadığı tartışmasına girmiş ve Hume'un verdiği örneği (bilyardo topu) vermiştir.

* Bkz. "Hiçbir nesne duyulara verilen nitelikleriyle, kendisini ortaya çıkaran nedenleri ya da kendisinden doğacak etkileri belli etmez; ne de aklımız, tecrübenin yardımı olmaksızın gerçek var oluş ve olgu sorunu konusunda çıkarımlar yapabilir." İAYÜS, 25.

¹⁹ A.g.e., 52-53.

²⁰ A.g.e., 53.

Malebranche'a göre doğada ve maddede ne kendisini hareket ettirme ne de hareketi iletme gücü vardır. Doğadaki tüm kuvvet Tanrı'nın etkin iradesi anlamına gelmektedir. Bütün şeyleri hareket ettiren ise hakiki neden olan Tanrı'dır. Malebranche bu düşüncesini tasarımlarımız ile açıklamaktadır. Ona göre zihnin ideaları (*ideas of mind*) ve cisimlerin ideaları (*ideas of bodies*) olmak üzere iki türlü ideaya sahibiz ve bu idealara göre akıl yürütebiliriz. Cisimlere ait ideamız cisimlerin kendi başına hareket edemeyeceğini bize kolaylıkla bildirir. Örneğin bir dağ, bir taş, bir kum tanesi kendi kendine hareket edecek güce sahip değildir. Tanrı'nın sonsuz mükemmel ve her şeye gücü yeten bir varlık olduğu ideası düşünüldüğünde, cisimlerin hareketi ile Tanrı'nın iradesi arasındaki bağlantıyı görmemek mümkün değildir. Bu durumda aksinin olması yani Tanrı cismin hareket etmesini istediği halde cismin hareket etmemesi düşünülemez. Dolayısıyla cisimleri ancak Tanrı'nın iradesi hareket ettirebilir. Bir gülle bir başka gülleyle çarpıştığında ve onu da harekete geçirdiğinde kendindeki hareketi ona iletmiş olur; oysa kendisinde diğer gülleyle iletilecek herhangi bir kuvvet yoktur. Bu gülle kendi iletmediği hareketin doğal nedenidir; ancak doğal neden, hakiki neden olmadığından bu sadece bir ara-nedendir. Ara-neden ise doğanın yaratıcısı tarafından belirlenmektedir. Bütün hareketin ve etkilerin yaratıcısı Tanrı olduğundan ve Tanrı cisimlerin karşılaşması ve hareketlenmelerinin yasalarını istediği için ara-neden işleyişini sürdürmektedir. Aslında eylemde bulunan cisimler değildir; Tanrı'nın koyduğu yasalardır. Dolayısıyla duyulur dünyada hakiki hiçbir kuvvet, güç, zorunlu bağlantı ve neden yoktur.²¹ Nesnelerin duyularımıza göründükleri kadarıyla hiçbir zorunlu bağlantı ya da kuvvet tasarımı sağlayamayacağı sonucu Malebranche ve Hume'un vardığı ortak bir sonuç olmakla birlikte, Malebranche'in Hume üzerindeki etkisinin birinci görünümü olarak ileri sürülebilir. İkinci görünümü ise tartışmanın izlediği ikinci adım olan zihinlerin etkilerinin kuvvet ya da zorunlu bağlantı tasarımını üretip üretmediği konusunda karşımıza çıkmaktadır.

Malebranche'in bu konu hakkındaki görüşleri, Hume'un bu konuda verdiği örneklerle nerdeyse birebir aynıdır. Hume bu konuyu isteme ya da iradenin beden organları üzerindeki etkililiğini ele alarak inceler. İstemenin (*will*) basit emirleriyle gövdemizi ve organlarımızı hareket ettirebildiğimizi ve zihnin yetilerimizi yönlendirebildiğimizi hissederken bir iç kuvvetin bilincindeyizdir. İsteme edimi, hem beden hem de zihinde ya da imgelemde hareket meydana getirmektedir. İstemenin bu etkisinin farkındalığı bizde bir kuvvet ideası oluşturur. Farkındalık ya da başka bir deyişle istemenin hem beden hem de zihin

21 Malebranche, *The Search After Truth*, 448.

üzerindeki etkisinin düşünülmesinden türeyen kuvvet tasarımı, bir iç duyum tasarımı (*an idea of reflection*)'dır. Kuvvet tasarımını üreten etki *doğal* bir olay olup deneyim ile bilinebilen bir olgudur; ancak bu etki nedenin içinde olan, birini ötekinin zorunlu sonucu kılan herhangi bir kuvvetten yola çıkarak öngörülemez.²² Çünkü “[...] deneyim bize, olayları birbirine bağlayan ve onları ayrılmaz kılan gizli bağlantı konusunda bilgi vermeksizin, sadece bir olayın bir başkasını düzenli olarak nasıl izlediğini gösterir.”²³ Bu durumda beden hareketinde algıladığımız şey aslında hareketin, istemenin komutunu izlemesidir; fakat hareket ve istemeyi birbirine bağlayan bağ ya da zihnin, bu etkisini üretmesini sağlayan enerji (*energy*) deneyimlenemeyeceği için kavranılamaz. Dolayısıyla bir iç duyum tasarımı da zorunlu bağlantı tasarımının kaynağı olamaz. Örneğin anatomiden bildiğimiz kadarıyla, istemli bir harekette (örneğin kolunu kıpırdatma hareketinde) kuvvetin nesnesi doğrudan hareket ettirilen şey değil; bazı kaslar, sinirler hatta ne olduğu tam olarak bilinmeyen daha başka şeylerdir. Aralarında zorunlu bir bağlantı olduğunu söylemek için hem nedeni hem de etkiyi bilmemiz gerekir; oysa ne kuvvet ne de etki bilinmektedir. Dolayısıyla iradenin beden üzerindeki etkililiğinden zorunlu bir bağlantı çıkamaz.²⁴

Malebranche'a göre bütün zihinlere ait idealarımız incelendiğinde, zihinlerin iradesi ile herhangi bir cismin hareketi arasında herhangi bir zorunlu bağlantı görülemez. Cisimler kendi kendilerini hareket ettiremeyeceği gibi yaratılmış zihinler de aynı şekilde gerçek ve ilkesel bir nedensellik olarak cisimleri hareket ettiremez. Örneğin kolumuzu kimıldatma iradesi ile kolumuzun hareketi arasında hiçbir zorunlu bağlantı yoktur. Kolumuzu kıpırdatabilmek için kasların şişirilmesi, sertleşmesi, sinirlerin işlem yapması vs. şeyler gerekir. Buradaki kuvvet* eğer sadece irade ile yani bilerek ve isteyerek yapılan hareketler olsaydı anatomiye hiçbir şekilde bilmeyen birinin kolunu kıpırdatması beklenemezdi. İstedığımız zaman kolumuzu kıpırdatmak, buna ait bir irade taşıdığımızı gösterse de bu hareketin hakiki nedeni olduğumuzu göstermez. Hareketin nedeni Tanrı iradesinin kuvvet ve gücü ile eylemde bulunan ara-nedenlerdir. Kolu kıpırdatmak isteyen insan olsa da kolu kıpırdatabilen ve bunu yapmasını bilen sadece Tanrı'dır. Dolayısıyla insan iradesi, bedenlerdeki hareketin hakiki

22 Hume, *İAYÜS*, 53-54.

23 *A.g.e.*, 55.

24 *A.g.e.*, 55.

* Doxee, Malebranche'in bedenin ve hareketin arasında zorunlu bir bağlantının algılanabileceği düşüncesini, Hume gibi empirik bir şekilde reddettiğini ileri sürmektedir. Nitekim Malebranche da irademizin emirleriyle kollarımızı kaldırdığımızda iç gücün bilincine ulaştığımızı vurgulamaktadır. Doxee, *A.g.e.*, 697.

nedeni değildirler.²⁵ Nitekim “yaratılmış hiçbir şey kendine özgü bir etkililikle yaratılmış başka bir şeye etki edemez”.²⁶ Buna göre kolumu kaldırmak istediğimde kolum kalkmayabilir; böyle bir zorunluluk yoktur. Eğer Tanrı kolumun kalkmasını isterse kalkar, istemezse kalmaz; burada ise bir zorunluluk vardır. Bu mantıksal zorunluluktur.* Dolayısıyla bu mantıksal zorunluluk dışında herhangi bir zorunlu bağlantı yoktur yani beden ve zihin arasında ya da cisimle zihin arasında hiçbir zorunlu bağlantı bulunmaz. Hume'un Malebranche'in verdiği örneğin aynısını, aynı sorun çerçevesinde kullanması Hume'un Malebranche'tan nasıl etkilendiğini göstermektedir. Bu etkinin temelinde iki filozofun da nedensellikte zorunlu bağlantı ilişkisini kabul etmeleri ve zorunlu bağlantı tasarımının kaynağının ne duyum ne de zihinle algılanabileceğini savunmaları vardır. Ancak Malebranche'in Hume üzerindeki etkisi, konuya ilişkin tartışmanın sonraki kısımlarında sürmez. Bu ayrımı göstermek için Hume ve Malebranche'in zorunlu bağlantı tasarımının kaynağını nasıl açıkladıklarını ele almaya çalışalım.

Hume için zorunlu bağlantı tasarımının izleniminin dış nesnelere ya da zihnin kendi işlemlerinden türemediği artık ortadadır. Hume bu sonucu şöyle özetlemektedir:

“Böylece, tüm doğada, bizce kavranabilir olan herhangi bir bağlantı örneği görünmüyor. Bütün olaylar tamamıyla başıboş ve ayrı görünüyor. Bir olay bir başkasını izler, ama hiçbir zaman biz aralarında herhangi bir bağ gözleyemeyiz. Olaylar hiçbir zaman *bağlı* değil, yalnızca *bir arada* görünüyorlar. Ve iç duyumumuza ya da dış duyumumuza hiç görünmemiş bir şeyin bizde hiçbir ideası olamayacağına göre, çıkarılması zorunlu sonuç şuymuş *gibi görünüyor*: Hiçbir bağlantı ya da güç ideamız yoktur ve bu kelimeler hem felsefi akıl yürütmelerde hem de günlük hayatta kullanıldıklarında mutlak olarak anlamsızdır.”²⁷

Hiçbir zorunlu bağlantı tasarımına sahip olmamak Hume'a *-miş gibi görünen* bir sonuçtur. İki olayın arka arkaya geldiğini görebilsek de bunların arasında herhangi bir bağ olduğunu göremeyiz; çünkü olaylar bir arada değildir; sadece bir arada görünürler. Bunun nedeni zorunlu bağlantı tasarımının, bellek

25 Malebranche, *The Search After Truth*, 449-450

26 Nicolas Malebranche, *Metafizik ve Din Üzerinde Görüşmeler*, çev: Bedia Akarsu, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1946), 140.

* Nadler'e göre Malebranche için nedenselliğin kalbi olan zorunluluk, mantıksal bir zorunluluktur. Eğer iki şey ya da olay arasında mantıksal bir zorunlu bağlantı varsa iki şey nedensel olarak da ilişkilidir. Nedensel ilişki reddedildiğinde dolayısıyla mantıksal bir çelişki oluşur. Nadler, *A.g.e.*, 113. Dolayısıyla Malebranche'ta mantıksal zorunluluk nedenselliğin ta kendisidir.

27 Hume, *İAYÜS*, 61.

ve duyuların ötesiyle yani izlenimlerin ötesiyle ilgili bir bağ kurma girişimi olmasıdır. Hume'un bu konuyla ilgili kesin bir yargıda bulunmaktan ziyade görüneni belirtmiş olması onun felsefi görüşleri açısından bir tutarlılığı ve zorunlu bağlantı tasarımının kaynağı araştırmasının henüz bitmediğini gösterir.

Hume zorunlu bağlantı tasarımının *sürekli birliktelik, imgelem, alışkanlık ve inanma* ağı içinde oluştuğunu ileri sürer. Sürekli birliktelik, imgeleme zorunlu bağlantı tasarımının malzemesini vermektedir. Daha önce açıkladığımız gibi, *tek bir durum* için neden ve etki arasında bir bağ kurulamaz; gözlenen şey birini, ötekinin izlemesidir. Ancak belirli tür iki olay *her zaman* ve *bütün örneklerinde* bir arada gözlenmişse bunlardan birinin ortaya çıkması, diğerinin ortaya çıkacağı konusunda bir hüküm oluşturur. Yani artık hareket eden bir bilardo topu, hareketsiz bir bilardo topuna çarptığında (benzer örneklerin sürekli birlikteliğinden dolayı) bunlardan birinin diğerini izlediği değil; bunlar arasında zorunlu bir bağ olduğu ileri sürülecektir. Bunun nedeni öncelikle geçmiş deneyim ve onların sürekli birlikteliklerinin hatırlanması yoluyla imgelemin işleyişinde açıklanır. Bellek değil de imgelemin işleyişinde açıklanmasının nedeni belleğin sadece durumları çokluk içinde sunması ve zorunlu bağlantı gibi yeni bir tasarım üretememesidir.²⁸ Oysa imgelem tasarımları birleştirebilmekte, ayırabilmekte ve yeniden düzenleyebilmektedir. İmgelem alışkanlık denen, yeni bir akıl yürütme ya da sonuç olmaksızın, geçmiş bir yinelemeden kaynaklanan bir ilişki kurar. Zihin nesnelere biri ortaya çıktığında alışkanlık yoluyla o nesneye eşlik eden nesneyi görmeyi bekler ve onun var olacağına inanır. İşte tam da zorunluluk tasarımını veren şey budur. "Öyleyse zihinde duyduğumuz bu bağlantı, imgelemin bir objeden o objenin her zamanki izleyicisine alışlagelmiş geçişi, kuvvet ya da zorunlu bağlantı ideasını edindiğimiz *duygu* ya da *izlenimdir*."²⁹ Böylece Hume zorunlu bağlantı tasarımının kaynağı için bir *duygu (sentiment)* ya da *izlenim (impression)*'e işaret eder ve artık zorunlu bağlantı tasarımının iç duyum izleniminden (*impression of reflection*) türediği ileri sürülebilir. Nitekim zaten Hume iç duyum ya da dış duyum tarafından algılanmamış hiçbir şeyin bir ideası olmadığını savunur. Bu kural zorunlu bağlantı için de geçerlidir. Olaylar arasındaki tek durumlarda zorunlu bağlantı oluşturacak herhangi bir izlenim yoktur; ancak sürekli birliktelik ve birlikteliğin yinelemesiyle yeni bir duyuyu ve izlenim duyarız. Bunun üzerine imgelem, olay ile izleyicisi arasında alışılmış bir bağ kurar. Bu duyuyu ya da izlenim ise zorunlu bağlantı tasarımımızın kaynağı olur. Özetlemek istenirse

²⁸ Hume, *İDÜBİ*, 71.

²⁹ Hume, *İAYÜS*, 62.

alışılmış bağlantı ve imgelemin geçişi bu tasarımın temel belirleyicisidir.³⁰ Zorunlu bağlantı hakkında bunun ötesinde bir tasarımı yoktur.

Malebranche ise zorunlu bağlantıyı hakiki neden ile açıklar. Hakiki neden demek nedenle sonuç arasında zihnin zorunlu bir bağlantı algılaması demektir. "Anladığım kadarıyla hakiki neden, zihnin onunla, onun etkisi arasında bir zorunlu bağlantı algıladığı nedendir. Şimdi zihin sadece son derece mükemmel bir varlığın iradesi ve onun etkisi arasında zorunlu bir bağlantı algılar. Bu yüzden zorunlu bağlantı sadece hakiki neden olan ve cisimleri hareket ettirmek için gücü olan Tanrı'dır."³¹

Nedenler ve etkileri arasındaki zorunlu bağlantının algılanmasının kaynaklık ettiği zorunlu bağlantı tasarımı, Malebranche için, hakiki nedendeki bir ilişkinin algılanmasıdır; dolayısıyla hakiki neden, neden ve sonuç arasındaki bir çeşit zorunlu bağlantıdır. Hakiki neden Tanrı olduğu için zihin, zorunlu bağlantıyı Tanrı'da bulur; çünkü Tanrı'nın iradesi ve onun etkisi arasında zorunlu bir bağlantı algılar. Pyle'e göre Malebranche'in nedenselliğe ilişkin bu çözümü bir totolojiden başka bir şey değildir. Bununla birlikte Malebranche'in nedenselliği, metafizik doktrininin bir sonucu olarak sürekli yaratmadan beslenir.³² Tanrı'nın hakiki neden olması ve zorunlu bağlantının sadece hakiki nedende yer alması Malebranche'in metafizik ve hatta teolojik kaygılar taşıdığını göstermektedir. Nitekim Malebranche'in zorunlu bağlantıyı hakiki neden dediği Tanrı'nın iradesiyle açıklamış olması, ikincil ya da doğal nedenlerde ise zihnin herhangi bir zorunlu bağlantı algılayamayacağını düşünmüş olması, felsefesinin metafizik unsurlarla örüldüğünün önemli bir göstergesidir. Hume zorunlu bağlantıyı Malebranche gibi metafizik amaçlar uğruna kullanmaz; aksine hem bu düşüncüyü hem de occasionalism'i eleştirerek Malebranche'in etkisini üzerinden atar.

2. Hume'un Malebranche / Occasionalism Eleştirisi

Hume nedenlerin zorunlu bağlantılarını gizli kuvvet ve enerjilerle açıklayan eski felsefeleri eleştirirken Malebranche'in* – nedenlerin gizli kuvvet ve erke-

³⁰ A.g.e., 65.

³¹ Malebranche, *The Search After Truth*, 450.

³² Andrew Pyle, "Nicholas Malebranche: Insider or Outsider?", *Insiders and Outsiders in Seventeenth-Century Philosophy*, Ed. G. A. J. Rogers, Tom Sorell, Jill Kraye, (New York&London: Routledge, 2010), 136.&Pyle, *Malebranche*, (New York&London: Routledge, 2003), 241.

* Hatta bu bakımdan Hume İYÜS'te – Aristoteles ve Locke felsefeleri ile – Malebranche'in felsefesinin anlaşılması zor bir felsefe (*abstruse philosophy*) olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu tür felsefelerde filozoflar genel olan

lerini açıklamaya çalışan bir filozof olduğunu düşündüğü için – *De la Recherche de la Vérité* adlı eserinin altıncı kitap, ikinci kısım, üçüncü bölümüne referans vermektedir.* Malebranche'in bu bölümünün adı “Eski Felsefelerin En Tehlikeli Hatası”dır. Nedensellik ve zorunlu bağlantı tasarımının araştırmasını yapan Malebranche, bu bölümde eski felsefelerin zorunlu bağlantı ve nedensellik konusunda bir takım yanlışta içinde olduklarını ileri sürmüştür. Ona göre eski felsefeler (özellikle de paganlar) doğanın etkilerini, haklarında belli bir fikre sahip olmadığımız şeylerle açıklayıp çok yanlış ve tehlikeli sonuçlar doğuracak bir de ilke koymuşlardır. Bu felsefeler maddede, maddeden bağımsız belli kendilikler olduğunu ve bu kendiliklerin bizim gördüğümüz etkilerin gerçek nedeni olduğunu; hatta bununla yetinmeyip bu etkileri açıklamak için *tözel formlar, gerçek nitelikler ve başka benzer kendilikler* olduğunu ileri sürmüşlerdir.³³ Eski felsefelerin bu yanlışını Hume da vurgulamıştır. Hume'a göre nedenlerin etkileri konusunu “Kimileri cisimlerin tözel biçimleri yoluyla etkide bulduklarını ileri sürerler; başkaları iline ya da nitelikleri yoluyla; yine başkaları özdek ve biçimleri yoluyla; ve daha başkaları tüm bunlardan ayrı belirli güçler ve yetiler yoluyla.”³⁴ açıklamaktadır. Bu özellikler gerçekte cisimlerin bilinen özellikleri olmayıp tamamen anlaşılabilir ve açıklanamazdır; çünkü bu ilkeler bulanık ve belirsiz ilkelerdir. Dolayısıyla bizim için bir etkililik ya da güç tasarımı, bir nesnenin niteliğinin tasarımı değildir. Nitekim nesnelere ait yüzeysel birkaç niteliğin bilgisinin dışında nesnelere etkilerinin dayandığı güçleri ve ilkeleri bilmiyoruz. Duyularımız cisimlerin gerçek hareketleri hakkında bir idea sağlayabilir; ancak hareket halindeki cisimlerin ilettikleri güç ve kuvvet hakkında herhangi bir tasarım oluşturamaz. Dolayısıyla doğadaki güç ve kuvvet hakkında bilgisiz olduğumuz söylenebilir.³⁵ Hume bu konuda agnostik bir yaklaşımla, cahil ve bilgisiz olduğumuzu belirtmiş olsa da aslında cisimlerin doğasını ya da cisimlerin işlemlerinin gizli nedenlerini açıklamak gibi bir niyeti olmadığını; bunu, insanın anlama yetisinin ötesinde olması nedeniyle onaylamayacağını da itiraf eder.³⁶ Anlama yetisinin ötesinde olması demek bu türden açıklamaların, bir anlamda zihnin sınırlarının dışında olması demektir. Hume'un agnostisizmi de burada işlemeye başlar; fakat aynı şeyi Malebranche için söylemek mümkün değildir.

ilkeleri araştırır; sabit ve değişmeyen saklı gerçekliğin keşfedilmesi için çabalarlar. Bkz. Hume, *İAYÜS*, 5.

* Bkz. Hume, *İDÜBİ*, 115.

33 Malebranche, *The Search After Truth*, 446.

34 Hume, *İDÜBİ*, 115.

35 Hume, *İAYÜS*, 30.

36 Hume, *İDÜBİ*, 56.

Malebranche'in neden ve sonuç arasındaki zorunlu bağlantı konusunda eski felsefelerle karşı geliştirdiği itiraz, *doğal etki* ve *nesnenin kuvvetinin* değerler, formlar, yetiler gibi gizli niteliklere dayandırılarak açıklanmasıdır. Nesnenin kuvvetinin, nesnenin kendisinde olduğunu söylemek (paganlarda olduğu gibi) aynı zamanda bütün maddede tanrısal bir şeyler olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir.³⁷ Malebranche için her şeyin tanrısal olması sorunlu değildir; aksine Tanrı'nın iradesi doğal nedenlerin etkisi olduğundan Tanrı her şeydedir. Bu noktada sorunlu olan şey maddedeki kuvvetin hakikat olarak sunulmasıdır. Onun bu düşüncesi occasionalism'inin bir sonucudur.

Malebranche'in occasionalism'i yaratılmış dünya ve Tanrı arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Bu ilişki nedensel bir ilişkidir ve bu ilişkiye göre Tanrı'nın iradesi hakiki neden; yaratılmış dünya ise ara-neden (*occasion*)'dir. "[...] yaratılmış şeyler kendi etkinlikleri tarafından bir başkası üzerinde etkide bulunamaz ve sadece Tanrı onlara kendi gücünü iletir; çünkü Tanrı genel yasaların uygulamasını belirleyen ara-nedenlerdeki değişiklikleri yapandır."³⁸ Yaratılmış dünyada hiçbir zorunlu ilişki olmamakla birlikte, zorunlu bağlantı hakiki nedensellikte bulunmaktadır. Hakiki *neden zihnin bir şeyin, kendi etkisiyle arasında zorunlu bir bağlantı* algıladığı nedenselliklerdir. Tanrı hakiki neden olduğundan dolayı, neden ve etki arasındaki zorunlu bağlantı da Tanrı'dır. Tanrı'nın bir şeyi harekete geçirmek için araçlara ihtiyacı yoktur; bir şeyin var olması için o şeyi istemesi yeterlidir. Diğer şeyler ise ara-nedendir.³⁹ Duyulur/yaratılmış dünyadaki tüm değişimler ve ara-nedenler Tanrı'nın irade ve istemesi tarafından belirlenir; çünkü "Yaratılmış her şey zorunlu bir şekilde belirlenmiş varlıktır."⁴⁰ Dolayısıyla doğal nedenler etkililikten yoksundur ve bu nedenle doğal nedenlerde zorunlu bağlantı yoktur. Hume skeptik kimliğinin etkisiyle, Malebranche'in occasionalism'inin bu argümanlarına karşı bir eleştiri geliştirmiştir.

Hume İAYÜS'de adını anmadan* Malebranche'in sıradan insanların sadece

37 Malebranche, *The Search After Truth*, 446.

38 Nicolas Malebranche, *Dialogues on Metaphysics and on Religion*. Translator: Morris Ginsberg, (London: The Gresham Press, 1923), 336.

39 *A.g.e.*, 450.

40 Malebranche, *Dialogues on Metaphysics and on Religion*. 89.

* Peter Millican, *Enquiry*'in bölümlerine düştüğü notlardan birinde, *Enquiry*'in 7. Bölüm, 1. Kısımındaki "many philosopher" ifadesini Hume'un Malebranche ve diğer occasionalist'ler için söylediğini ileri sürmüştür. Bkz. Hume, David. *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Ed. Peter Millican, (New York: Oxford University Press, 2007), 194.

olağanüstü görünen durumlarda kullandıkları ilkeyi her durumda kullandığını ileri sürer. Malebranche'in, ya da occasionalist'lerin, günlük dilde nedenler denilen şeylerin gerçekte ara-neden olduğunu; doğada herhangi bir güç ve kuvvetin olmadığını; her ilkenin dolaysız ve hakiki ilkesinin Yüce Varlık olduğunu; belirli nesnelere sonsuza kadar birbirlerine bağlı olmasının gerçek nedeninin Yüce Varlık'ın istemesi olduğunu düşündüğünü vurgular. Bu bağlamda Malebranche'in verdiği gülle örneğini, bilardo topu olarak Hume da verir. Hume'a göre Malebranche gibi böyle düşünen filozoflar, bir bilardo topunun başka bir bilardo topunu harekete geçirmesini ara-neden olarak görür ve bunun Tanrı'nın istemesiyle harekete geçtiğini düşünürler.⁴² Occasionalist'lere göre maddenin kendi başına hareket etmesini, iletmesini ya da hareketini sürdürmesini sağlayacak gücünün olmadığı duyular tarafından algılanır ve bunları üreten bir gücün zorunlu olması nedeniyle Tanrı biricik etkin varlık ve her değişimin dolaysız nedeni olarak görülür. Oysa Hume'a göre zorunlu bağlantı tasarımını açıklamada bu gibi bir ara-nedencilik hiçbir işe yaramamaktadır.⁴² Nitekim ara-nedencilikte, 'neden' ve 'ara-neden' özsel olarak birbirinden farklı şeyleri simgelemektedir; fakat Hume bunun reddedilmesi gerektiğini düşünerek gerçek neden için '*sürekli birliktelik*' ilişkisine dikkat çekmektedir. Başka bir deyişle, Hume'a göre sürekli birliktelik onların ara-neden dedikleri şeyse o halde gerçek neden, ara-neden dedikleri şeydir. Dolayısıyla neden olarak gösterilen şey sürekli birlikteliği içermiyorsa bunun bir ilişki olduğu söylenemeyeceği gibi bunun herhangi bir akıl yürütmeden çıkarsanabileceği de ileri sürülemez.⁴³ Hume'un bu itirazı Malebranche'in occasionalist yaklaşımına ilişkindir; ancak Hume'un bu yaklaşımı Malebranche ile aralarında sadece reddetmeye yönelik bir ilişki olduğunu düşündürmemelidir. Aksine bu eleştiri içinde, Hume açısından ciddi bir etkilenmenin de olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Buckle'a göre Hume occasionalism'i eleştirmeseydi onun Malebranche'tan pek farklı kalmayacaktı; çünkü ikisi de zorunlu bağlantı tartışmasında, zihinlerin iradelerinde ve nesnelere kuvvetin olmadığını savunmuştur; ancak Malebranche'in occasionalism'inde bir de tüm kuvvetin Tanrı'da bulunduğu düşüncesi vardır. Hume Malebranche'in – occasionalism'in – bu iddiasını hem teolojik hem de felsefi açıdan eleştirmiş ve böylece occasionalism'inin altını

41 Hume, *İAYÜS*, 58.

42 Hume, *İDÜBİ*, 116.

43 *A.g.e.*, 123.

kazınmıştır.⁴⁴ Teolojik açıdan eleştirisinin odağında occasionalism'in zorunlu bağlantıyı Tanrı'nın kendisine dayandıran açıklaması vardır. Hume'a göre Tanrı tüm nedenleri sağlayan yüce ve etkili bir neden olarak varsayıldığında, her türlü işlemde ona başvurulması gerekmektedir. Böyle düşünenler Tanrı'ya karşı bağımlı olup yaratılmış tüm dünyayı her türlü güçten yoksun bırakırlar. "Eğer görünürde bir gücü olanın dışında hiçbir şey etkin değilse, düşünce hiçbir durumda özdekten daha etkin değildir; eğer bu etkinsizlik bizi bir Tanrı'ya başvurmaya götürmeliyse, en yüksek varlık iyi eylemlerimiz gibi kötü olanların da, erdemli eylemlerimiz gibi erdemsiz olanların da gerçek nedenidir."⁴⁵

Hume bu eleştirisiyle occasionalism'in teolojik anlamına karşı çıkmıştır. Occasionalism'e felsefi karşı çıkışı ise occasionalism'in etkililik tasarımına ilişkindir. Hume'a göre bu açıklamanın dayandığı kanıtlar zinciri mantıklıdır; fakat inandırıcı değildir. İnsan kendi aklının sınırlarını ve aklın tüm işlemlerinin dar bir alanda işleyişini fark ettiğinde bu açıklamalara inanmayacaktır ya da en azından ondan şüphe duyacaktır.⁴⁶ Bunun nedeni ise tüm tasarılarımızın izlenimlerden türemesi ilkesidir; eğer tüm tasarılarımız izlenimlerden türiyorsa kuvvet ve etkililiğin tasarımını taşıyabilmek için onun da bir izleniminin olması gerekir. Oysa ki bu tasarımlar ne cisimlerin ne de zihnin kendi işleyişinde keşfedilebilir; ancak yine de (doğuştan idealara sahip olduğumuz gerekçesiyle) bu tasarıma sahip olduğumuzu ve hatta sonsuz bir güç ile donatılı olan varlığın, etkililiğin hakiki nedeni olduğunu savunanlar vardır. Hume'un buna cevabı şudur: "[...] sonsuz bir güç ile donatılı olan bir varlık bir yana, herhangi bir güç ile donatılı bir varlık üzerine bile hiçbir tasarılarımız yoktur."⁴⁷ Bu varlıkla ilgili tasarılarımız olmadığı halde nedenlerin etkililiğini, deneyimin ötesiyle açıklayanlar kendilerini *peri ülkesinde*⁴⁸ bulurlar. Oysa ki etkililiğin bulunmadığı bu hayali yer güç ve zorunlu bağlantının yapısı ile ilgili hiçbir kavrayış vermez.⁴⁹

Hume bir occasionalist olarak düşündüğü Malebranche'in etkisini epistemolojisi ve şüpheciliğiyle üzerinden atmıştır. Hume'in occasionalism'e yönelik eleştirileri aynı zamanda bir metafizik eleştirisi olarak da kabul edilebilir. Occasionalism'in ara-nedenlerde zorunlu bağlantının olmadığı fikrini Malebranche ile paylaşan Hume, occasionalism eleştirileriyle Malebranche'tan sıyrılmıştır.

44 Buckle, *A.g.e.*, 192.

45 Hume, *İDÜBİ*, 172.

46 Hume, *İAYÜS*, 60.

47 Hume, *İDÜBİ*, 171.

48 Hume, *İAYÜS*, 60.

49 Hume, *İDÜBİ*, 172.

SONUÇ

Hume'un Malebranche'a ilgisi başlangıçta rasyonalistlere yönelik karşıt bir ilgi olarak görünmektedir. Özellikle – referanslarından yola çıkarak odaklandığımız – zorunlu bağlantı tasarımı konusunda gerek konuyu ele alırken izlediği yol gerekse verdiği örnekler, Hume'un Malebranche'tan etkilendiğini göstermektedir. Nitekim biz de bu çalışmada Malebranche'in felsefesinin, Hume'un düşüncelerini geliştirmesinde önemli bir etkide bulunduğunu vurgulamaya çalıştık.

Malebranche ve Hume'a göre zorunlu bağlantı konusu, iki şey arasındaki bir tür ilişki konusudur; bu ilişki nedensel bir ilişkidir. Nitekim ikisi de nedenselliği zihnin işleyişinin ilişkileriyle açıklamıştır. Bu nedenle çalışmamıza neden-sonuç ilişkisinin nasıl bir ilişki olduğunu, Malebranche ve Hume arasındaki benzer düşünceleri ortaya koyarak göstermeye çalıştık. Bu inceleme sonucunda zorunlu bağlantının, hem Malebranche hem de Hume'da nedenselliğin bir bileşeni olduğuna ulaştık. Malebranche konuyu metafizik açıdan; Hume epistemolojik açıdan ele almış olsa da ikisi de zorunlu bağlantının neden-sonuç ilişkisindeki gerekliliğini kabul etmişlerdir. Bizi Malebranche'in Hume'u etkilediği sonucuna götüren ise zorunlu bağlantı tasarımının kaynağına ulaşma çabaları, izledikleri yol ve verdikleri örnekler olmuştur. İkisi de güç ve kuvvete yani nedenin etkililiğe odaklanmışlar; nesne ve zihnin güç ve zorunlu bağlantı tasarımını üretemeyeceğini savunmuşlardır. Güç tasarımı ve zorunlu bağlantı tasarımını Malebranche hakiki nedenle ilişkisi sebebiyle Tanrı'nın iradesi ve gücüyle açıklayıp occasionalism'inin en önemli argümanları arasına koymuş; Hume ise imgelem ve alışkanlık ile açıklayıp empirik sistemi içine oturtmuştur. Yani Hume, Malebranche'in bu etkisini sürdürmemiş ve onun gibi occasionalist bir yöne kaymamıştır; aksine Hume, Malebranche'in occasionalist ayırımını kabul etmeyip onu çürütmeye girişmiştir. Tüm bunlardan yola çıkarak Hume'un sadece empirik bir gelenek içinde anlaşılmaya çalışılmasının beraberinde eksiklikler getireceğini ileri sürebiliriz. Bu eksikliklerin ise Hume'un kendini inşa ettiği felsefi doktrininin, hangi enkazın üzerine konumlandığının iyi anlaşılmasıyla kapatılacağını söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Baier, Annette C. *A Progress of Sentiments Reflections on Hume's Treatise*. USA: Harvard University Press, 1991.
- Buckle, Stephen. *Hume's Enlightenment Tract: The Unity and Purpose of and Enquiry Concerning Human Understanding*, New York: Oxford University Press, 2001.
- Doxsee, Carll Whitman. "Hume's Relation to Malebranche", *The Philosophical Review*, cilt 25, no 5 (1916): 692-710.
- James, Susan. "Sympathy and Comparison: Two Principles of Human Nature", *Impressions of Hume*, Ed., Marina Frasca-Spada, P. J. E. Kail. New York: Oxford University Press, 2005: 107-125.
- Hume, David. *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. Çev.,Oruç Aruoba, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1976.
- *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Ed. Peter Millican, New York: Oxford University Press, 2007.
- *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. Çev.,Ergün Baylan, Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2009.
- Malebranche, Nicolas. *Dialogues on Metaphysics and on Religion*. Çev.,Morris Ginsberg, London: The Gresham Press, 1923.
- *Metafizik ve Din Üzerinde Görüşmeler*. Çev.,Bedia Akarsu, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1946.
- *The Search After Truth*, Ed. Thomas M. Lennon, Paul J. Olscamp. New York: Cambridge University Press, 1997.
- Mossner, Ernest Campbell. *The Life of David Hume*. New York University Press: Oxford, 1980.
- Nadler, Steven. *The Cambridge Companion to Malebranche*, Ed. Staven Nadler, UK: Cambridge University Press, 2000.
- Passmore, John A. *Hume's Intentions*, London: Cambridge University Press, 1952.
- Pyle, Andrew. *Malebranche*, New York&London: Routledge, 2003.
- "Nicholas Malebranche: Insider or Outsider?", *Insiders and Outsiders in Seventeenth-Century Philosophy*. Ed. G. A. J. Rogers, Tom Sorell, Jill Kraye, New York&London: Routledge, 2010.

